

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ КАРТИН СНОВИДІНЬ**У ЖИТОМИРСЬКІЙ САГІ “СТЕЖКА В ТРАВІ”****ВАЛЕРІЯ ШЕВЧУКА**

У статті на матеріалі житомирської саги “Стежка в траві” В. Шевчука досліджується роль і функції онірично-міфологічних моделей, їх вплив на структуру тексту. Особлива увага приділяється естетичним функціям картин сновидінь, що розглядаються на ідейно-композиційному і психологічному рівнях. Сновидна міфомодель людської підсвідомості дозволяє письменникові вийти на вищий рівень зображення картин національного світобачення.

Ключові слова: картини сновидінь, оніричний простір, міфологічні моделі.

Ключевые слова: картины сновидений, онирическое пространство, мифологические модели.

Key words: dream pictures, oneiric space, mythological models.

У літературі ХХ століття спостерігаємо формування нового типу художньої образності, яка містить у собі риси літератури і міфу. Це явище не обмежується національними рамками. Відтак і в українській літературі другої половини ХХ століття оживає міф, який матеріалізується у романах О.Ільченка, В.Земляка, Є.Гуцала, В.Дрозда, П.Загребельного, В.Шевчука.

Орієнтація на фольклорно-міфологічний тип історичної свідомості у романістиці Валерія Шевчука свідчить про народність позицій письменника, про його прагнення дістатись глибини людської свідомості, що втілює народні уявлення про добро і мораль. Міф повертає літературу до першоджерел, бо в міфах сконденсовано пам'ять народу, його історію, своєрідний тип світосприйняття і мислення.

У сучасній літературознавчій науці на особливу увагу заслуговує проблема вивчення особливостей авторського міфотворення в сновидному тексті, з'ясування ідейно-композиційної ролі картин сновидінь у структурі художнього тексту. Означена наукова проблема на матеріалі української літератури досліджувалась досить мало передусім через об'єктивні причини.

Однак з найдавніших часів мистецтво слова широко використовує різнобарвну палітру сновидінь, знаходячи все нові можливості його естетичного вжитку. Актуальність досліджуваної нами проблеми підтверджується також і потребами розробки нових підходів до дослідження художнього тексту, пошуку нових аспектів осмислення літературних творів, розробки методики аналізу структури оніричного (сновидного) образу тощо.

Окремі стильові, жанрові, тематичні особливості прози письменника розглядали літературознавці С. Андрусів, Н. Євхан, М. Жулинський, Г. Клочек, Р. Корогодський, Р. Мовчан, М. Павлишин, В. Панченко, Н. Пахаренко, М. Рябчук, М. Слабошпицький, Л. Тарнашинська та ін. У деяких наукових дослідженнях розглядалися філософсько-художня специфіка, образна символіка, функції літературних сновидінь. Естетичні, концептуально-стильові функції картин сновидінь на матеріалі прози Валерія Шевчука досліджувались у роботах Н. Фенько та Т. Жовновської.

Проте особливості функціонування картин сновидінь у творі “Стежка в траві” В. Шевчука ще детально не розглядалися літературознавцями. Ця обставина і визначила тему нашого наукового дослідження.

Мета наукової роботи – визначити особливості використання онірично-міфологічних моделей у житомирській сазі “Стежка в траві” Валерія Шевчука.

Для досягнення основної мети ставимо завдання встановити закономірності побудови сюжетів сновидінь, сонної фантазії, а також простежити особливості функціонування міфотексту сновидінь у житомирській сазі “Стежка в траві” В. Шевчука.

У науці існують різноманітні підходи до вивчення природи сновидінь. Інтерес до сфери підсвідомого з’явився ще в античні часи. У цьому плані можна говорити про філософський погляд на розуміння та пояснення сновидінь. З розвитком суспільства з’являється ще один аспект, пов’язаний із зацікавленням природою сновидінь, який базується на теологічно-філософських засадах.

Здобутки психологічної науки дають можливість детальніше пояснити порухи людської душі та причини поведінки індивідуума. Сни та сновидіння стали предметом дослідження багатьох науковців, які намагалися пояснити природу людської підсвідомості (З.Фройд, К.-Г.Юнг, В.Матвеев та ін). Для літературознавців фундаментальні положення філософів та психологів про природу сновидінь стають надзвичайно важливими з огляду на те, що з'являється можливість пояснити складний світ психології героїв художніх творів, розкрити глибину оніричного простору, з'ясувати взаємодію картин сновидінь з ідейно-концептуальним задумом письменника.

Наукові концепції О.Потебні, І.Франка, К.Леві-Стросса, Ю.Лотмана, А.Макарова та ін. розширюють межі вивчення та розуміння природи людської підсвідомості, зокрема сновидінь. Таким чином, ми виходимо на більш вищий рівень – культурологічний, який рельєфніше окреслює обрії дослідження означеної проблеми. З огляду на це приходимо до висновку, що розглядати проблему функціонування та ролі оніричних картин у системі художнього твору необхідно за умов урахування всіх названих аспектів. Саме такий підхід дає можливість літературознавцю глибше проникнути у психологію героїв, розкрити загальну авторську концепцію у художній структурі твору.

У цьому плані доцільно, на нашу думку, звернутися до житомирської саги “Стежка в траві” Валерія Шевчука. Сновидіння, введені автором у текст твору, можна вважати ключем до розшифровки характеру героїв. Крім того, зміст сну органічно вплітається до ідейно-художньої тканини роману, укрупнюючи за допомогою авторських міфологем (структурних одиниць художнього сну) концептуальну канву твору.

У житомирській сазі зустрічаємо сни, візії Віталія Волошинського, Мирослави, Горбатого тощо. Наприклад, у сновидіннях автором змальовується душевний двобій Віталіка зі своїм антиподом. Хлопцеві сниться чорт, який є втіленням зла. Отже, митець таким чином подає символічну картину боротьби Добра і Зла у душі підлітка. Героєві твору

вдруге приснився чорт і почав розпалювати у душі хлопця ненависть: "...хай запалають нещадно очі, хай затопить тебе чорна хвиля ненависті". Лише тепер Віталік знайшов у собі сили протистояти його впливові. Описуючи сновидіння, письменник вдається до прийому перевтілення: "Я летів у своєму сні зеленим нічним метеликом, і шлях мій був до самотнього блимвливого вогника. Знав, що той вогник з мого дому..." [3, с.353-354]. Онірична міфомодель художнього сну - це своєрідний мікросвіт, у якому герой спостерігає становлення власної особистості. Через оніричний міфопростір автор передає символічний біблійний мотив блудного сина, який повернувся до отчого дому.

В іншому плані подаються митцем сновидіння Мирослави. Простір сну і дійсності внутрішнього світу твору складає своєрідну систему накладання дзеркал, висвітлюючи певний фокус бачення. Дівчині сняться химерні сні, барвисті і напрочуд зримі, оскільки вона і після пробудження довгий час перебуває під їх впливом. Найчастіше їй сниться батько, якого вона майже не пам'ятає, але силою уяви малює його образ: "...вона знала, що він (батько. – А.Д.) іде по стежці в траві і всміхається до неї, бо навколо надто багато сонця, і, здається, саме те сонце розмило отак риси батькового обличчя" [3, с.196]. Бароковий мотив самотності підсилюється письменником завдяки повторюваності снів Мирослави. Водночас сновидіння наповнене світлими барвами, сонцем, символічними образами дороги і трави, а відтак виступає моделлю оптимістичного майбутнього. Оніричні міфомоделі Мирославиної підсвідомості як вияв внутрішнього буття людини стають передумовою осягнення істини. У даному випадку можемо твердити, що картини сновидінь героїні програмують її подальшу поведінку у реальному житті.

Сни допомагають Валерію Шевчуку зазирнути у глибини людського духу, глибини людської свідомості, допомагають пізнати велику таїну людини як живої істоти у цьому світі. На думку В.Шевчука, смисл літературної творчості - пізнання людини, всіх складнощів психіки, інтелекту, чуттів та передчуттів, бачень та передбачень. Для цього, власне, йому і потрібні сні:

вони дають можливість саме такого, образного бачення станів людської душі.

Темну, нещасну, знівечену душу Горбатого розкривають саме сни, тобто автор проводить читача у сферу підсвідомого. Доречно зауважити, що не лише сновидіння свого героя описує В.Шевчук, а подає марення, ілюзії, напівсон, своєрідні видива. Часто перед очима Горбатого пропливало марево, яке творила його власна уява: горбатий барон Шодуар, який мав величезні багатства і владу над людьми. Горбатий подумки порівнював цього володаря із собою, компенсуючи таким чином фізичну неповноцінність, яка постійно підсвідомо його мучила.

Інші закамарки його свідомості та характеру розкриваються у сонних фантазіях, де герой бачить, як з горба у нього виростають крила, а потім він летить в образі химерного чорного птаха. Але найсвітліший сон-мрію Горбатий бачив декілька разів, коли перед ним поставав образ Блакитної жінки: “Жінка нічого не сказала, вийняла блакитного гребеня й розчесала йому кучері. І стало якось дивно Горбатову, солодко, ніби він малий став, а це прибіг до матері, бо ніхто, крім матері, в цьому світі не казав йому й лагідного слова” [4, с.88]. Лише у таких снах Горбатий міг відчувати себе вільним і щасливим. Послугуючись запропонованою дослідницею Н.Фенько класифікацією картин сновидінь, ці сни відносимо до “снів заспокоєння” [2, с.6]. Авторка визначає, що такі картини сновидінь несуть у собі момент психологічної компенсації. Для Горбатого дійсність стає справжнім тягарем, тому Шевчук для глибшого розкриття психології героя вдається до опису його сновидінь. Мрії і бажання Горбатого втілюються на рівні підсвідомості, реалізуючись у “сні-мрії”. Лише в ірреальному світі герой знаходить розраду і заспокоєння. Згадані оніричні міфомоделі людської підсвідомості, створені В.Шевчуком, дають можливість автору яскравіше змалювати характер і внутрішній світ героїв, підсилюють психологізм, який прочитується на рівні підтексту. Таке зображення дії сновидіння створює певний поліфонічний ефект, значно збагачує художню палітру твору, надає змогу образного мислення на рівні символів, розширює філософсько-

естетичні можливості декодування загадкової природи тексту.

У житомирській сазі “Стежка в траві” В.Шевчука розташування сновидінь, сонних фантазій, сонних візій героїв також має вагоме значення. У даному випадку оніричні картини розташовані в середині твору. Переважна більшість з них має свою композицію, вони можуть бути конфліктні (наприклад, сновидіння Віталика) або ідейно напружені (сни Мирослави, Горбатого та ін.). Крім того, в кінці роману письменник також подає сновидіння Віктора Яремчука. Це підсумкова картина сну, символічна та оптимістична, яка акумулює головну ідею твору. Саме в ній найчіткіше виявляється авторська думка (Н.Фенько).

Як справедливо твердить Т.Жовновська, “онірично-міфологічний дискурс (...) увиразнює духовний, позначений потягом до ірраціональних форм сприйняття дійсності, портрет українського етносу, є засобом само- та світопізнання особистості, універсальним компонентом поетики умовності, що забезпечує кількаплощинність тексту, розгалуженість підтекстової образності, посилення інтелектуалізації та філософського насичення прози В.Шевчука” [1, с.12]. Як елемент філософсько-естетичного осмислення дійсності, оніричні міфомоделі дають можливість В.Шевчуку поринути в глибини людського духу, допомагають розкрити найбільшу таємницю – сферу підсвідомого. Митець створює власну художню модель світу та нові естетико-художні орієнтири сучасного літературного стилю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Жовновська Т. Онірично-міфологічний дискурс прози Валерія Шевчука. – Автореф. дис...канд.філолог.наук. – Одеса, 2000. – 16 с.
2. Фенько Н. Естетичні функції картин сновидінь у художніх творах українських письменників другої половини XIX-XX століть. - Автореф. дис...канд.філолог.наук. – Дніпропетровськ, 1999. – 16 с.
3. Шевчук В. О. Стежка в траві : Житомирська сага : У 2 т. – Харків: Фоліо, 1994. – Т. 1. – 494 с.

4. Шевчук В. О. Стежка в траві : Житомирська сага : У 2 т. – Харків: Фоліо, 1994. – Т. 2. – 526 с.

Демченко А. В. Особливості функціонування картин сновидінь у житомирській сазі «Стежка в траві» Валерія Шевчука / Південний архів: Зб. наук. праць. Філолог. науки – Херсон: Видавництво ХДУ. - 2004. – Вип. XXVII. – С.8-11.